

руху і розвитку прогресивної літератури в I-й чверті XIX ст., змінюються консервативними, а то й реакційними не стільки через наступ царату після розгрому декабристського руху, скільки через кар'єристські прагнення самого Гулака, через «звабливі надії тісного честолюбства» [2; 6].

Висновок. Отже, проаналізувавши доробок М. Ф. Пономаренка на тему життєвого та творчого шляху українського історика М. П. Драгоманова, можна сказати, що вони займають важливе місце в його краєзнавчій спадщині й просвітницькій діяльності. А сам Михайло Федорович був одним із перших серед краєзнавців другої половини XX ст., хто активно досліджував робочі та творчі зв'язки М. П. Драгоманова з видатними уродженцями та діячами Черкащини.

Список використаних джерел та літератури

1. Праці Пономаренка М. Ф. Державний архів Черкаської області (ДАЧО). Ф. Р-5428. Оп. 1. Спр. 42. 26 арк.
2. ДАЧО. Ф. Р-5428. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 15.
3. Праці Пономаренка М.Ф. ДАЧО. Ф.Р-5428. Оп. 1. Спр. 47. 96+4 арк.
4. ДАЧО. Ф. Р-5428. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 11.
5. ДАЧО. Ф. Р-5428. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 22.
6. ДАЧО. Ф.Р-5428. Оп. 1. Спр. 47. Арк.23.
7. ДАЧО. Ф.Р-5428. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 24.

УДК 929:811.21(540:477.53)«1890/1952»

*Ніна ЗАГРЕБЕЛЬНА,
Микола ЯРЕТИК
(м. Київ)*

Уродженець Золотоноші Олексій Баранников – індійський святий

У статті розглядається життєвий шлях Олексія Петровича Баранникова – фундатора радянської школи індологів, мовознавця, літературознавця, перекладача, який народився в місті Золотоноша на Черкащині. Олексій Баранников увів у наукові дослідження вивчення новоіндійських мов – хінді, урду, маратхі, бенгалі й пенджабі. Він створив наукові посібники з історії нових індійських літератур, граматики, словники. Особливу популярність він завоював як перекладач індійських поем «Прем Сагар» і «Рамаяни» - основного джерела індійського епосу. Баранников – перший і єдиний українець, який увійшов до пантеону індійської культури в іпостасі святого.

Ключові слова: індолог, сходознавець, хінді, урду, маратхі, бенгалі, пенджабі, санскрит, ромознавець, «Прем Сагар», «Рамаяна», епос, поема, пантеон, святий.

Постановка проблеми. Дослідження біографій окремих історичних персоналій є актуальним для сучасних краєзнавчих студій. За станом на сьогодні ми спостерігаємо зростання дослідницького інтересу до вивчення малодосліджених та досі невідомих широкому науковому колу особистостей в

історії України, що зумовлює пошук духовних авторитетів нації. Одним із таких авторитетів вважається академік Олексій Петрович Баранников.

Історіографія дослідження. Життєвий шлях українського індолога досліджували українська історикиня Наталія Зіневич у своїх статтях «Український контекст наукової біографії академіка Олексія Петровича Баранникова (перша третина ХХ ст.)» та «Циганознавчі студії академіка О. П. Баранникова» [2], український краєзнавець Михайло Пономаренко у своїй статті «Творець радянської школи індологів» [5], Сусанна Черненко у статтях «Загадка святого Олексія з Золотоноші» [6], «Народжений в Золотоноші, увічнений в Індії» [7], «Феномен Олексія Баранникова почався в Золотоноші: Фундатор радянської школи вчених-індологів», «Українець Олексій Баранников, індолог, який став святом».

Метою дослідження є комплексне висвітлення персоналії академіка Олексія Петровича Баранникова, з'ясування його ролі у становленні радянської школи сходознавців-індологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багато років Україна не знала про свого видатного земляка академіка Олексія Петровича Баранникова. Він народився 21 березня 1890 року в Золотоноші Полтавської губернії (нині – Черкаська область) у родині теслі Петра Івановича Баранникова. Сім'я жила небагато, тим паче, що в ній було дев'ятеро дітей. Тому Олексієві нелегко було здобути навіть початкову освіту [1].

Як зазначає С. Черненко, донька старшої сестри Олексія Петровича, Олеся Шелухіна поділилася спогадами: «У тримісячному віці Олекса випав з підвісної люльки. На голівці дитини з'явилася тріщина. Тоді бабуся Оля, яка, кажуть, була знахаркою, обхопила голівку руками, трохи так потримала, а потім зробила якийсь особливий чепчик і одягла його на онука. Після таких травм мало хто виживає, а Олекса не тільки вижив - у нього прокинувся дивовижний хист: йому напрочуд легко давалися мови. Він знав їх 14. У тому числі старогрецьку, грецьку, гінді, бенгалі й цілу низку діалектів народів Індії» [6].

У 1910 році закінчив Черкаську класичну гімназію. Ще до початку екзаменів стало відомо, що Черкаська гімназія одержала право видати лише три атестати зрілості «стороннім особам», тобто вихідцям із бідноти. А їх було 48 – тих бідняцьких дітей, що відважилися спробувати свого щастя. Потрапив у число трьох «щасливців» і 17-річний Олекса Баранников [5].

Найбільшим захопленням випускника Черкаської класичної гімназії були роми – як відомо, вихідці з Індії. Олексій Петрович захоплювався піснями та звичаями ромів ще змалку, коли жив у Золотоноші. Він мав до них велику повагу як до носіїв давньої культури етносу, котрий називав себе фараоновим народом [7, с. 74]. У вільні години він розшукував їх де тільки міг – на базарах, вокзалі або ходив до них у табір [6]. У 1931 році Олексій Петрович Баранников видав свою першу наукову працю «Цигани в СРСР».

У 1914 році Олексій вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, який закінчив із Великою золотою медаллю. Однокурсники називали його «старим». За чотири роки навчання він закінчив три відділення історико-філологічного факультету: слов'яно-руське, романських і східних мов. Паралельно він займався репетиторством, а частину свого заробітку надсилав своїй родині в Золотоношу. Це було його правилом: у 30-ті роки він врятував три

великі сім'ї своїх сестер від голоду. Подаровану індусами золоту піалу в 30-ті роки Баранников переправив своїй родині, і це також допомогло вижити в ті буремні часи.

Олексій Петрович Баранников дістав призначення на посаду приват-доцента в Самару. Працював в університетах Самари, Москви, Ленінграда, Саратова. Був професором Самарського (з 1919 р.), Саратовського (з 1920 р.) університетів. У Самарському університеті Баранников викладав санскрит і порівняльне мовознавство. Очолював кафедру індійських мов Ленінградського інституту живих східних мов. У 1921-1928 роках був ученим хранителем етнографічного відділення Російського музею, де займався буддистським мистецтвом. Також він був тісно пов'язаний із земляцтвом українського студентства, яке діяло в Ленінграді на базі вищезазначеного музею [2, с. 140]. Очолював кафедру індійських мов у Московському інституті сходознавства (1938-1939). До кінця життя займав посаду професора, згодом – завідувача кафедри індійської філології в Ленінградському університеті.

Як зазначає дослідниця Наталія Зіневич, Олексій Баранников прагнув переїхати в Україну, тут жити і працювати. Про це він писав А. Ю. Кримському: «Уже давно у мене бажання яким-небудь робом переїхати на Україну, особливо у Київ, але особисті умови життя у Петрограді переважували. Тепер до бажання прибавилась ще хвороба; ще у Самарі запобіг малярії і вона мене страшенно муче, мішає працювати і примушує тікати звідсіль. Та й літа мої [мені 33 роки] такі, що заставляють сісти де-небудь місно, і я хочу це зробити на Вкраїні, бо на своє перебування у Московщині весь час дивився як на тимчасове. Через усе оце звертаюся до Вас з великим проханням, коли у Києві можна мені знайти яку-небудь працю, допоможіть мені у цьому, тому що я боюся, що коли не переїду на Вкраїну у цьому році, треба буде бути тут ще довгий час, а цього я не хочу. Я знаю, як Ви самі рвалися на Вкраїну, і думаю що Ви зрозумієте мене, зрозумієте, як я буду вдячний Вам» [2, с. 140].

Сам Олексій Петрович неодноразово наголошував, що в його житті було три батьківщини: Україна (земля, де народився вчений), Росія (земля, де виріс його талант) та Індія (земля, яка стала захопленням усього його життя і надихнула на творчість) [3].

Олексій Баранников є автором понад двохсот п'ятдесяти робіт з вивчення мов, естетики, культури, літератури Індії. Він переклав з хінді «Легенди про Крішну» - «Океан кохання», написані в 1801 році Лаллу Лалом. Після цього, ще до початку Другої світової війни, Олексій береться за головну працю свого життя – переклад поеми про Раме, написаної ще в XVII ст. великим поетом Індії Тулсідасом. «Рамаяна» - це не лише високохудожній твір, але й колосальний моральний кодекс кожного індуса, який має неабияке значення і в наш час. Кожна людина в північній Індії знає напам'ять багато висловів з «Рамаяни» і творчо застосовує їх у своєму повсякденному житті.

У 1938 р. Олексія Баранникова призначають директором Інституту сходознавства Академії наук, а в 1939 році обирають академіком. Однак, не зважаючи на тяжкий інфаркт та цукровий діабет, Олексій Петрович продовжував роботу над перекладом «Рамаяни». «Залишаючи місто Ленінград у липні 1941 р., - як згадує син Петро Олексійович, – батько не взяв із собою майже нічого з речей,

єдине, що взяв, – «Рамаяну», великий тлумачний словник мови хінді і зроблену частину перекладу» [1].

Під час евакуації родина Баранникова перебувала в Казахстані, де він продовжував роботу над перекладом «Рамаяни», який закінчив у 1948 році. У цій поемі великий поет середньовіччя Тулсі Дас оспівав зруйновану завойовниками країну, зобразив боротьбу доброго начала зі злим в образах царевича сонячного роду Рами і духа темряви, царевича демонів Равана [4]. Сходознавець Олексій Баранников не просто перекладав, а глибоко співпереживав із середньовічним поетом зло епохи Каліюги – Залізної доби в житті людства... Учений закликав до любові «до божественної інстанції в той час, коли сама Земля буде не в змозі витерпіти тих беззаконь, які кояться на ній, страждань, спричинених ними». Він вважав: «Поки терпить великі муки Земля – не повинна здаватись і кожна окрема людина» [6]. Ці слова є актуальними на сьогодні, оскільки Україна виборює своє право на існування, а сюжет знаменитої «Рамаяни» дуже тісно перегукується з реаліями сьогодення в нашій країні.

Олексій Баранников був не лише перекладачем. Він вперше ввів у коло вітчизняної індіаністики вивчення найважливіших новоіндійських мов – хінді, урду, бенгалі. Йому належать, зокрема, значні праці «Українські та південноросійські циганські діалекти», «Короткий начерк новоіндійських літератур», «Індійська філологія. Літературознавство». Унікальність народження в серці України індолога Баранникова промовляє на її користь. Ні разу не будши випущеним за «залізну завісу», хоча з Індії увесь час і надходили запрошення, він знав багато діалектів індусів [7, с. 74].

Під час святкування 100-річного ювілею від дня народження вченого індійська пільнота послідовників індуїстського божества Вішну визнала Олексія Петровича святим. Так вішнуїти-романіти оцінили його внесок у вивчення індійської філології й літературознавства, а особливо переклад найпопулярнішого і найшанованішого в Індії релігійно-філософського трактату «Рамаяна» [4].

До Індії приїжджав син Петро Олексійович Баранников – вчений, індолог, який відвідав Золотоношу, батьківщину свого батька. Він привіз кінофільм зі святкування 100-річного ювілею батька в Індії та розповів про традицію приходити до святих місць босоніж і в білому одязі. У місцевому краєзнавчому музеї є експозиція, присвячена славетному земляку Олексію Петровичу Баранникову. В Золотоноші є вулиця, названа ім'ям Олексія Баранникова. Поряд з нею – будинок, у якому він народився.

Помер Олексій Баранников 4 вересня 1952 року. Похований у Комарово (Санкт-Петербург). На його могилі стоїть скромний пам'ятник, на якому висічено один з висловів Тулсі Даса: «Бхало бхалан хи пай лахай!» - «Хай буде доброму добро!»

Висновки. Отже, внесок українця Олексія Петровича Баранникова, уродженця міста Золотоноша, у розвиток вітчизняного сходознавства є колосальним. Усе своє життя він присвятив Індії з її поетичними легендами й героїчними піснями, цікавою історією, багатомільйонним і багатомовним народом, що створив більше десятка великих літератур. Молодому поколінню варто пам'ятати й шанувати людей, які своїм талантом і працею уславили рідний край, місця, де вони жили, навчалися та натхненно працювали.

Список використаних джерел та літератури

1. Баранников П. Його знають і шанують в Індії. Архів Золотоніського краєзнавчого музею.
2. Зіневич Н. Український контекст наукової біографії академіка Олексія Петровича Баранникова (перша третина ХХ ст.). З любов'ю до народів: ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Всеволода Івановича Наулка з нагоди 80-річчя від дня народження. Київ, 2013. С. 137-143.
3. Коваленко Н. Хай буде доброму добро. Архів Золотоніського краєзнавчого музею.
4. Патлаха Л. Святий індолог. Наші славні земляки. Газета «Вісник Золотоніщини» від 5 квітня 2000 року. 5 с.
5. Пономаренко М. Друг Індії. Наші видатні земляки. Газета «Молодежь Черкасщини». Черкаська обласна друкарня облвидаву.
6. Черненко С. Загадка Олексія із Золотоноші. Українського вченого Олексія Баранникова в Індії визнано святим. День. 1997. 6 червня.
7. Черненко С. Народжений в Золотоноші, увічнений в Індії. Науково-популярний та літературний альманах «Історичний календар 2000». Вип. 6, 1999. 388 с.

УДК 94:738(477)

Даниїл ЩИРСЬКИЙ
(м. Київ)

Гончарство в Україні: тенденції та особливості розвитку

На основі комплексного аналізу досліджень істориків висвітлено історію гончарства. Зроблено спробу відтворити цілісний образ самобутнього явища етнічної культури і таким чином сприяти пізнанню й популяризації культурної спадщини українців.

Ключові слова: гончарство, діяльність, посуд, глиняні вироби, керамологія.

Науковий керівник: *Шевченко О. Т.*, доцент кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історичного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова, кандидат історичних наук, доцент.

Постановка проблеми. Гончарство – одне з найбільш самобутніх явищ земної цивілізації – на кожному історичному етапі свого існування специфічними прийомами зафіксувало численні вияви функціонування народної культури, у тому числі характер виробничих сил і суспільних відносин, особливості господарської діяльності, світоглядні уявлення етносів. Одночасно з ужитковою функцією (забезпечення людини посудом для приготування страв і зберігання продуктів, матеріалами для будівельної справи) воно виконує не менш важливу роль знакової системи, яка дозволяє народам орієнтуватися й гармонійно співіснувати в навколишньому природному середовищі. Використання глиняних виробів для задоволення духовних потреб, їх символічно-магічні функції включали гончарство в ритуально-сакральну сферу життєдіяльності етносів.

Глиняні вироби, як і саме гончарне виробництво, ніколи не були статичним, застиглим явищем економіки і культури: вони чутливо реагували на всі суттєві